Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta

ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE SVOBOŠČINE: ZA VSE ČASE!

Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta

ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE SVOBOŠČINE: ZA VSE ČASE!

Uredila Marta Milena Keršič, dr. Damjan Hančič

Študijski center za narodno spravo
Ljubljana, 2017

ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE SVOBOŠČINE:
ZA VSE ČASE!

Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta v Škofji Loki
7. in 8. decembra 2016

Izdal in založil: Študijski center za narodno spravo, 2017
Uredila: Marta Milena Keršič in dr. Damjan Hančič
Recenzentka: dr. Mateja Čoh Kladnik
Lektoriranje: Megamoment, d. o. o.
Oblikovanje: Ida Demšar, Design Demšar, d. o. o.
Tisk: Tiskarna Present, d. o. o.
Naklada: 500 izvodov
Na naslovnici: K. Mirtič (Bara Remec), Roža na grobu
(Lesorez iz Velike črne maše za pobite Slovence Tineta Debeljaka, Buenos Aires, 1949)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)«1941/1990«(082)
343.19(497.4)«1941/1990«(082)
323.282(497.4)«1941/1990«(082)

ČLOVEKOVE pravice in temeljne svoboščine: za vse čase! : zbornik prispevkov z znanstvenega posveta [v Škofji Loki, 7. in 8. decembra 2016] / [uredila Marta Milena Keršič in Damjan Hančič]. - Ljubljana : Študijski center za narodno spravo, 2017

ISBN 978-961-93925-9-1
1. Keršič, Marta Milena
293103616

Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Vse pravice pridržane. Nobenega dela te publikacije se ne sme reproducirati, shraniti v pomnilniških sistemih ali posredovati v kakršnikoli obliki brez predhodnega pisnega dovoljenja SCNR.

KAZALO VSEBINE

Marta Milena Keršič
O človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah za vse čase 5

POZDRAVI ORGANIZATORJEV IN GOSTOV

Dr. Andreja Valič Zver, direktorica Študijskega centra za narodno spravo 13

Vlasta Nussdorfer, varuhinja človekovih pravic v Republiki Sloveniji 15

Mag. Miha Ješe, župan Škofje Loke 17

Friso Roscam Abbing, vodja oddelka za promocijo
temeljnih pravic pri Agenciji Evropske unije za temeljne pravice
(videonagovor) 19

PRISPEVKI

Mag. Jože Štukl
Loški grad v 20. stoletju in usoda njegovih lastnic 23

Helena Janežič
Stop, cenzura! Prepovedana literatura in knjižnice 1945–1991 51

Dr. Vida Deželak Barič
Opredelitve človekovih pravic in dolžnosti v okviru Osvobodilne fronte
slovenskega naroda med drugo svetovno vojno 64

Dr. Tamara Griesser Pečar
Operativni načrt tajne policije proti cerkvi: Obdelava ljubljanske
in lavantinske škofije leta 1947 in 1948 82

Dr. Helena Jaklitsch
Človekove pravice in človekovo dostojanstvo v skrajnih razmerah –
Slovenci v povojnih taboriščih v Avstriji in Italiji 101

Dr. Milko Mikola
Povojne kazenske ustanove v Škofji Loki 116

Dr. Vladimir Geiger
O provođenju odluke Ministarstva unutarnjih poslova
DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju grobalja
i grobova »okupatora« i »narodnih neprijatelja«
u Hrvatskoj nakon drugog svjetskog rata 127

Dr. Marica Karakaš Obradov
»Nepoželjne« nacionalne manjine u Hrvatskoj
nakon drugoga svjetskog rata 143

Dr. Martina Grahek Ravančić
U ime naroda: rad sudova za zaštitu nacionalne časti
Hrvata i Srba u Hrvatskoj 1945. godine 159

Judita Šega
Življenjska pot in povojna usoda lesnega trgovca in
industrialca Franca Heinriharja st. 176

Ana Florjančič
Dr. Janez Veider – »najreakcionarnejši tip« 191

Marija Gasser
Na Selškem po drugi vojni 211

Alojzij Pavel Florjančič
Starološka Antigona 231

Ddr. Marija Stanonik
‚Ko bi moja mamca vedli, kak‘ se meni zdaj godi‘
Tri tisoč let star motiv v pesmi iz druge svetovne vojne 239

Dr. Andreja Valič Zver
Človekove pravice v vrtincu časa: Ljubo Sirc in Jože Pučnik 248

Dr. Matevž Tomšič
Človekove pravice kot temelj sodobne demokratične ureditve 258

Marta Milena Keršič

O človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah za vse čase

Ob 10. decembru, svetovnem dnevu človekovih pravic, smo pri Študijskem centru za narodno spravo v sodelovanju z Narodno in univerzitetno knjižnico, Loškim muzejem Škofja Loka, s Kulturno-zgodovinskim društvom Lonka Stara Loka in z Muzejskim društvom Škofja Loka pripravili mednarodni znanstveni posvet z naslovom Človekove pravice in temeljne svoboščine: Za vse čase! Posvet je potekal v Miheličevi galeriji v Škofji Loki 7. in 8. decembra 2016.

Prizadevanja za spoštovanje človekovih pravic in dostojanstvo človeka spadajo med najplemenitejša prizadevanja človeštva. Iz tega izhaja priznanje temeljnih vrednot svobode, enakosti, pravičnosti in miru na svetu. Zanikanje in teptanje človekovih pravic sta privedli do sprevrženih dejanj, žaljivih za človeško zgodovino. Človekova svoboda in dostojanstvo sta še posebej okrnjena v nedemokratičnih družbah. Sodobna slovenska zgodovina je bila zaznamovana s totalitarnimi sistemi, v katerih so bile drastično kršene človekove pravice in svoboščine. Posledice totalitarnih režimov so močno zaznamovale tudi sosednje države. Namen posveta je bil osvetliti različne oblike teptanja človekovih pravic, opozoriti na njihove posledice ter z razmislekom o prizadevanjih, da se kršitve ne bi več ponavljale, nagovoriti strokovno in širšo javnost.

K sodelovanju smo povabili široko paleto raziskovalcev s področja družboslovja in humanistike, ki so v svojih prispevkih predstavili in opozorili na kršenje človekovih pravic ter temeljnih svoboščin v slovenskem in hrvaškem prostoru v 20. stoletju. Posebej so bili k sodelovanju vabljeni avtorji, ki so v svojih prispevkih

spregovorili o lokalni tematiki in o primerih kršenja človekovih pravic nad posamezniki ali skupinami na območju Škofje Loke in okolice.

Posvet se je začel 7. decembra 2016 s slavnostnim odprtjem in pozdravnimi nagovori varuhinje človekovih pravic Republike Slovenije **Vlaste Nussdorfer**, direktorice Študijskega centra za narodno spravo **dr. Andreje Valič Zver** in župana Škofje Loke **mag. Mihe Ješeta**. Sledil je videonagovor **Frisa Roscama Abbinga**, ki je poudaril, da se prav z učenjem iz zgodovine lahko izognemo ponavljanju vedno istih napak in da je posvet v Škofji Loki pomemben pri dvigovanju zavesti o razumevanju človekovih pravic za vse čase. V uvodnem panelu, ki ga je moderirala Biljana Ristić, so svoje prispevke predstavili trije avtorji. **Dr. Marko Novak** je v prispevku z naslovom Človekove pravice v samopostrežbi poudaril, da se danes v javnih političnih razpravah vse kršitve človekovih pravic mečejo v isti koš, vendar pa se te po vsebini in intenziteti vendarle razlikujejo. Najhujše so kršitve človekovih pravic, ki pomenijo kršitve temeljnih civilizacijskih norm, med katere spadajo tudi zunajsodni poboji na slovenskih tleh. **Mag. Jože Štukl** je v prispevku *Loški grad v 20. stoletju in usoda njegovih lastnic* predstavil dogajanje na Loškem gradu v 20. stoletju in delovanje uršulink, ki so bile v tem času njegove lastnice. Zadnja v uvodnem panelu se je z referatom *Stop cenzura! Prepovedana literatura in knjižnice 1945–1991* predstavila **Helena Janežič**, ki je spregovorila o tem, da v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji cenzura uradno ni obstajala, moč samocenzure pa je bila še večja kakor uradno neobstoječa cenzura. Njena predstavitev je bila hkrati tudi uvod v odprtje razstave pod istim naslovom, ki je bila v atriju starega župnišča na Mestnem trgu na ogled do 10. decembra 2016. Odprtje razstave je bilo pospremljeno z branjem prepovedane literature v interpretaciji sodelavcev Narodne in univerzitetne knjižnice.[1] Sledila je sveta maša za žrtve medvojnega in povojnega nasilja na Škofjeloškem v nunski cerkvi – cerkvi sprave. Somaševanje duhovnikov Dekanije Škofja Loka je vodil ljubljanski nadškof metropolit **msgr. Stanislav Zore,** OFM, pri maši pa je s petjem sodeloval Škofjeloški oktet.

Naslednji dan, 8. decembra, se je posvet nadaljeval. Ob bogatem spremljevalnem programu z vodenim ogledom razstave o prepovedani literaturi in ogledom

[1] V sodobni slovenski zgodovini so se v tako imenovanih »bunkerjih« knjižnic znašli številni avtorji, katerih pogledi se niso skladali z uradnim pogledom na poglavitna življenjska vprašanja. Mnogih med njimi se ni smelo niti omenjati. Z recitalom, ki so ga ob razstavi Stop, cenzura! pripravili sodelavci Narodne in univerzitetne knjižnice Manja Gatalo, Meta Kojc, Borut Osojnik, Boris Rifl, Marijan Rupert in Mojca Trtnik ter avtorica razstave Helena Janežič, so se nekoč prepovedani in nezaželeni avtorji vrnili v slovenski panteon. Prebrane so bile pesmi in odlomki del Franceta Balantiča, Tineta Debeljaka, Ivana Hribovška, Draga Jančarja, Edvarda Kocbeka, Vladimirja Kosa, Karla Mauserja, Ade Škerl, Igorja Torkarja in Vitomila Zupana.

Loškega muzeja Škofja Loka se je v treh panelih predstavilo štirinajst referentov. Prvi panel je vodil dr. Damjan Hančič. Najprej je svoj prispevek z naslovom *Opredelitve človekovih pravic ter dolžnosti v okviru Osvobodilne fronte slovenskega naroda med drugo svetovno vojno* predstavila **dr. Vida Deželak Barič**. V njem je pokazala na razliko med deklarativnim in dejanskim spoštovanjem človekovih pravic v okviru Osvobodilne fronte. Sledilo je razmišljanje **dr. Tamare Griesser Pečar** z naslovom *Operativni načrt tajne policije proti Cerkvi v letih 1947 in 1948*, med katerim je poudarila, da sodstvo v Sloveniji v obdobju komunističnega režima ni delovalo po pravnih normah, na kar najočitneje kažejo operativni načrti Udbe. **Dr. Jernej Letnar Černič** je predstavil prispevek z naslovom *Sedem zgodb o polpretekli zgodovini v postkomunistični Evropi*. V njem je avtor spregovoril o sedmih življenjskih zgodbah pritožnikov pred Evropskim sodiščem za človekove pravice, z vseh koncev ideološkega pola, v državah Srednje in Vzhodne Evrope. Ugotavljal je, da je uspešnost vsakokratne tranzicije iz totalitarnega sistema v demokratično in pravno državo odvisna od zrelosti ljudi, da prekinejo z arbitrarnimi praksami in sprejmejo odgovornost za pretekla hudodelstva. Prvi panel je z referatom Človekove pravice in človekovo dostojanstvo v skrajnih razmerah – Slovenci v povojnih taboriščih v Avstriji in Italiji zaključila **dr. Helena Jaklitsch**. S prikazom slovenskih beguncev, ki so morali maja 1945 zapustiti domovino in so naslednja leta preživeli po taboriščih v Avstriji in Italiji, se je dotaknila pojmovanja človekovih pravic in dostojanstva v skrajnih razmerah.

Drugi panel je moderirala dr. Tamara Griesser Pečar. Najprej je svoje izsledke predstavil **dr. Milko Mikola** v referatu z naslovom *Povojne kazenske ustanove v Škofji Loki*. V njem je prikazal kazenske ustanove, ki so v Škofji Loki obstajale od leta 1945 do konca petdesetih let 20. stoletja. Raziskal je delovanje koncentracijskega taborišča, okrajnega zapora, taborišča za družbenokoristno delo za ženske in kazensko-poboljševalni dom za moške. Sledil je sklop treh hrvaških avtorjev. **Dr. Vladimir Geiger** je v prispevku z naslovom *O uresničevanju odločbe ministrstva za notranje zadeve Demokratične federativne Jugoslavije z dne 18. maja 1945 o odstranitvi pokopališč in grobov »okupatorjev in narodnih sovražnikov« na Hrvaškem po drugi svetovni vojni* izpostavil dejstvo, da so bili po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji in na Hrvaškem grobovi padlih partizanov ter žrtev fašističnega terorja z zakoni zaščiteni in vzdrževani, grobovi in pokopališča »sovražnikovih« vojakov in grobovi »sodelavcev okupatorja« pa so ostali zunaj zakona. To je trajalo vse do razpada SFRJ. **Dr. Marica Karakaš Obradov** je predstavila prispevek z naslovom *»Nezaželene« narodne manjšine na Hrvaškem po drugi svetovni vojni.* V njem je izpostavila, da je bil v povojni Jugoslaviji in na povojnem Hrvaškem, *še posebej v obdobju* »ljudske demokracije«, odnos do »nezaželenih« narodnih manjšin v neskladju z deklarirano enakopravnostjo vseh jugoslovanskih narodov in

narodnosti. Panel je z referatom *V imenu naroda: Delo sodišč za zaščito narodne časti Hrvatov in Srbov na Hrvaškem* zaključila **dr. Martina Grahek Ravančić**. V njem je ugotovila, da so v svojem kratkem delovanju sodišča za zaščito narodne časti Hrvatov in Srbov na Hrvaškem kot revolucionarna sodišča sprejela številne neutemeljene sodbe, katerih posledice so bile daljnosežne najbolj za Hrvate, pa tudi za druge prebivalce Hrvaške. O tem najnazorneje pričajo tudi številne ohranjene sodbe teh sodišč.

Zadnji panel je bil namenjen razpravi o kršenju človekovih pravic in dostojanstva v 20. stoletju na škofjeloškem območju. Vodil ga je Blaž Karlin. V referatu **dr. Blaža Torkarja** z naslovom *Streljanje talcev v Škofji Loki – 9. februar 1944* je avtor na osnovi arhivskih virov in izbrane literature analiziral tragični dogodek, ki se je zgodil 9. februarja 1944 za Kamnitnikom v Škofji Loki, ko je nemški okupator ustrelil petdeset talcev. Povod za zločinsko dejanje je bila usmrtitev pripadnika nemškega SS, ki ga je 7. februarja 1944 ustrelila partizanska varnostna skupina. Sledil je prikaz življenja in dela škofjeloškega lesnega veletrgovca in industrialca Franca Heinriharja st. ter njegove povojne usode, ki jo je narekovala nova ljudska oblast. Referat z naslovom Življenjska pot in povojna usoda lesnega trgovca in industrialca **Franca Heinriharja st.** je predstavila **Judita Šega**. Prav tako je o življenjski zgodbi enega od domačinov spregovorila **Ana Florjančič** v prispevku z naslovom *Dr. Janez Veider – »najreakcionarnejši tip«*. Dr. Janez Veider, duhovnik in umetnostni zgodovinar, pred drugo svetovno vojno kaplan, po njej pa župni upravitelj v Stari Loki, je bil leta 1949 aretiran in po sodbi zaprt za dobo šestih let. O tragičnih dogodkih na Selškem med drugo svetovno vojno in po njej je v prispevku z naslovom *Na Selškem po drugi svetovni vojni* razmišljala **Marija Gasser**, ki je posebej izpostavila, da za narod brez zapisa preteklosti ni prihodnosti. **Alojzij Pavel Florjančič** je v prispevku z naslovom *Starološka Antigona* predstavil lik domačinke Frančiške, ki je svojemu nasilno umorjenemu bratu in njegovim sotrpinom dolga leta skrivoma prinašala cvetje na kraj morišča, nazadnje pa je zanje le našla posvečen grob na domačem pokopališču. **Ddr. Marija Stanonik** je v članku z naslovom *Ko bi moja mam'ca vedli, kak' se meni zdaj godi* skozi pesemsko gradivo retrospektivno sledila kontinuiteti motiva o tragiki, zanikanju življenja in tožbe nad človekovim rojstvom.

Prispevki dr. Marka Novaka, dr. Jerneja Letnarja Černiča in dr. Blaža Torkarja bodo objavljeni na drugih mestih. V tem zborniku predstavljata dodano vrednost dva objavljena članka, ki na posvetu v Škofji Loki nista bila predstavljena. V prvem, katerega avtorica je **dr. Andreja Valič Zver** in nosi naslov *Človekove pravice v vrtincu časa: Ljubo Sirc in Jože Pučnik*, avtorica podčrta pomen kulture človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter opozori na njihove kršitve, ki

zaznamujejo nedemokratične družbe. V središču prizadevanj za človekove pravice in temeljne svoboščine je človek kot svobodno bitje in avtonomna osebnost. Tudi prispevek **dr. Matevža Tomšiča** z naslovom Človekove pravice kot temelj sodobne demokratične ureditve prinaša razmislek o človekovih pravicah. Zapiše, da sta demokracija in človekove pravice fenomena, ki se medsebojno pogojujeta. Spoštovanje pravic posameznika, svobode mišljenja in delovanja je eden od temeljev, na katerem stoji tudi združena Evropa in morajo nanj pristajati vsi, ki v njej živijo oz. se vanjo priseljujejo.

Objavljeni članki, razen prispevkov hrvaških avtorjev in zadnjih dveh prispevkov, so bili predvajani v oddaji Moja zgodba na Radiu Ognjišče in jim je mogoče v avdioobliki prisluhniti tudi vnaprej ali pa jih spremljati na spletni strani Radia Ognjišče.[2]

Ob izidu zbornika se v imenu Študijskega centra za narodno spravo iskreno zahvaljujemo sodelujočim soorganizatorjem, brez katerih posvet ne bi bil deležen tako široke razprave in odziva tako v medijski kot tudi zainteresirani **širši** javnosti.[3] Kot soorganizatorji posveta so sodelovali Narodna in univerzitetna knjižnica, Loški muzej Škofja Loka, Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka in

[2] http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/ Projekt Moja zgodba nastaja v sodelovanju med Muzejem novejše zgodovine Slovenije, Študijskim centrom za narodno spravo, Komisijo Vlade Republike Slovenije za izvajanje Zakona o popravi krivic in Radiem Ognjišče. Gre za raziskovalno, dokumentacijsko središče, v katerem se zapisujejo in predstavljajo življenjske usode, ki so jih na različne načine prizadeli totalitarni teror 20. stoletja in njegove posledice na slovenskem ozemlju, med izseljenci, zdomci, emigranti in imigranti, med domačini in prišleki. Drugi del ohranjanja zgodovinskega spomina se dotika zgodb, zapisov in dokumentacije o vseh, ki so kakorkoli prispevali k razvoju slovenske suverenosti, državnosti. Posebna pozornost je namenjena tistim, ki so s svojim delovanjem in zavzemanjem prispevali k slovenskemu deležu v svetovni zakladnici demokratične civilizacije, k ohranjanju in razvoju klasičnih ustvarjalnih in duhovnih izročil. Bogat arhiv oddaj je dostopen v avdioarhivu Radia Ognjišče. Oddaje Moja zgodba so na sporedu vsako nedeljo ob 20. uri.

[3] Navajamo le nekaj spletnih strani, na katerih so bili objavljeni odmevi o posvetu o človekovih pravicah v Škofji Loki. Več odmevov je bilo objavljenih v tiskanih medijih in na različnih radijskih postajah. Študijski center za narodno spravo, http://www.scnr.si/sl/2016/12/; Časnik.si http://www.casnik.si/index.php/2016/12/07/posvet-za-vse-case/; Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka http://www.staraloka.si/post/153696672142/za-vse-%C4%8Dase; Radio Sora http://www.radio-sora.si/novice/v-skofji-loki-poteka-mednarodni-znanstveni-posvet-o-clovekovih-pravicah/37080, Iniciativa za demokratični socializem http://www.demokraticni-socializem.si/ids-skofja-loka-obsodba-domobranskega-simpozija-o-clovekovih-pravicah/; Družina.si https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/koledar/mednarodni-znanstveni-posvet:-clovekove-pravice-in-temeljne-svoboscine:-za-vse-case; Demokracija.si http://demokracija.si/fokus/clovekove-pravice-in-temeljne-svoboscine-za-vse-case.html; STA https://www.sta.si/2333148/v-skofji-loki-posvet-o-krsitvi-clovekovih-pravic-med-vojno-in-po-njej; 3. 11. 2017.

Muzejsko društvo Škofja Loka. V okviru javnega razpisa Kultura 2016 je organizacijo posveta podprla Občina Škofja Loka.

Na podlagi organiziranja takih in podobnih posvetov in izdajanja publikacij na temo kršenja človekovih pravic in dostojanstva sodelavci Študijskega centra za narodno spravo sledimo svojim ustanovnim nalogam in poslanstvu, ki nas zavezujejo k temu, da s svojimi raziskavami in delovanjem dopolnjujemo razumevanje dogodkov polpretekle zgodovine, ki so zaznamovali slovenskega človeka, in osvetljujemo še neraziskane ter pogosto zamolčane teme sodobne slovenske zgodovine. Naj bo tudi zbornik, ki je pred vami, del teh prizadevanj in naj objavljeni prispevki nagovorijo vse, ki so odprti za nadaljnje raziskovanje in odprt dialog.

Veseli bomo vaših odmevov in vas vabimo k branju.

Marta Keršič